

Silviu GONGONEA

Silviu GONGONEA

***O INCURSIUNE ÎN CADRUL AVANGARDEI
LITERARE ROMÂNEȘTI***

**EDITURA UNIVERSITARIA
Craiova, 2021**

Referenți științifici

Prof.univ.dr. Nicolae PANEA

Lect.univ.dr. Gabriel NEDELEA

Copyright © 2021 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GONGONEA, SILVIU

O incursiune în cadrul avangardei literare românești

/ Silviu Gongonea. - Craiova : Universitaria, 2021

Conține bibliografie

ISBN 978-606-14-1748-3

821.135.1.09

© 2021 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Despre așezarea receptării avangardei

În perioada interbelică avangardiștii români s-au (auto)legitimat printr-un sistem circular de receptare critică, în propriile reviste, de către autorii care și-au declarat aderarea la acest fenomen. Fiind vorba, însă, de un cod estetic puternic ramificat, au apărut și disjuncțiile între acești protagoniști, chiar renegările, dar inclusiv războiul intern a generat capital simbolic și reclamă. În perioada comunistă, au existat câțiva exegeți de anvergură care au fixat liniile de forță ale curenților circumscrise avangardei. I-am aminti, în primul rând, pe Adrian Marino, Matei Călinescu și Ion Pop, dar au existat și alte studii sau eseuri importante, unele de-a dreptul surprinzătoare, cum este cartea lui Niculae Steinhardt dedicată lui Geo Bogza. De vreo două decenii, avangardele se bucură de un interes mare, de entuziasmul unor exegeți filo-avangardiști dintre care foarte puțini sunt și avangardologi, dacă mi se permite forjarea unui astfel de termen. Cum am mai spus-o și în altă parte (*Iluziile modernității*), exegeza are nevoie de un limbaj independent de cel creat de avangardiștii înșiși în manifestele publicate, de un limbaj de gradul al doilea, cu concepte care să permită o analiză rațională a fenomenului, o înscriere a lui în istoria literaturii, nefiind într-atât de „meteoric”, adică de inedit și de rupt de codurile estetice existente, pe cât s-a proclamat.

În atare condiții, devin necesare perspectivele *calme*, didactice, asupra avangardei. Silviu Gongonea, autorul cărții *Gellu Naum: aventura suprarealistă* – la origine teză de doctorat, se achită profesionist de această sarcină. El reia distincția dintre fețele avangardei, dintre filoanele estetice pe care le-a produs, atacând, deopotrivă, și miturile instituite în jurul acestora – înscriindu-se, astfel, într-un trend critic recent, apărut pe fondul maturizării studiilor literare, proces început în spațiul universitar. Ceea ce mai trebuie remarcat, înainte de toate, este că autorul nu se raportează la fenomenele ieșite din această mantie revoluționar ca la ceva istoric, datat, încheiat, ci urmărește emanațiile sale până în prezent, susținând ideea de *avangardă continuă*. Așadar, nu de ceva conjunctural, care se întinde dintr-un punct până într-altul, este vorba în cazul acestor atitudini artistice, ci de un nou cerc al tradiției literare, pe care criticul îl observă și îl structurează, căci, așa cum afirma Eugen Negrici, „esențial în lectura critică nu este să faci cunoscută o structură, ci să realizezi o structurare” (*Figura spiritului creator*).

Cartea este construită piramidal, baza oferind perspectiva de ansamblu, reperele pe care critica literară le-a fixat, cheile de lectură existente, discutate de la *distanța* profesorului, cu argumentele specifice domeniului. Silviu Gongonea nu recurge, ca unii dintre congenerii săi, la sloganuri aparent comprehensive, ci se rezumă la evidențe, unind cu metodă punctele nodale, poate pentru unii cu răceală, dar cu folos. El este un degustător de avangardă, dar nu lasă asta să-i obtureze analiza.

După o primă parte modest numită *Preliminarii*, care oferă, totuși, fermitatea și rigoarea profesionistului, cum am spus, urmează o a doua parte numită *Lecturi integrate*, unde autorul își pune în valoare calitățile hermeneutice. Demonstrează cum ar trebui integrate într-o lectură rețea interpretările operele unor Geo Bogza, Ilarie Voronca, Gherasim Luca, Gellu Naum, Virgil Teodorescu. Istoria literară autentică potențează operele, nu le mumifică, nu le muzeifică, iar Silviu Gongonea nu numai că știe acest lucru, ci și practică un discurs care contribuie din plus revitalizarea continuă a literaturii.

Partea a treia, numită *Prelungiri ale avangardelor*, aduce în prim-plan contemporanii în care sună ecourile avangardei, asumat sau nu, asta importă mai puțin. Receptorul le identifică acolo, știe că textul e mai inteligent decât autorul său, iar cititorul poate să-l folosească după propriile puteri. Viorel Mureșan, Adrian Bodnaru, Adi George Secară, Maria Dinu, Denisa Crăciun, Marius Surleac, Aleksandar Stoicovici, Stefan Bolea, Stoian G. Bogdan sunt poeții citați în timp real, cu trimiteri la fiorurile avangardiste ce transpar din lectura lor.

Cartea se încheie cu un interviu luat lui Petre Răileanu, unul dintre cei mai importanți exegeți ai suprarealismului și ai avangardei, în genere. Da, avangarda îndeamnă la dialog în jurul său, pentru că narațiunile sale autentice și valoroase sunt, ca în cazul oricărui alt curent, despre împărtășirea bucuriei operei.

Gabriel Nedelea

Notă introductivă

Cartea de față nu se dorește un studiu riguros despre avangarda românească, ci, cel mult, o abordare personală a fenomenului. Sunt reunite între aceste coperte reflecții despre evoluția curentului, premise de lucru pe marginea unor autori consacrați care au constituit, în fapt, punctul de pornire al unor titluri pe care le-am prezentat în cadrul unor conferințe, lecturi pe marginea unor cărți despre avangardă și am adus laolaltă, pe firul unei evoluții firești, poeți diferiți ca stil și din generații diferite care pot fi exemple pentru ceea ce ar putea reprezenta cândva neoavangardismul poetic românesc. Desigur că selecția este subiectivă și că alte nume de poeți, cunoscuți sau nu, le puteau sta alături. Pentru a înțelege ineditul acestei *Incursiuni...*, amintesc că materialul despre Gherasim Luca a fost gândit împreună cu un teolog, Mihai Ciurea, și pot afirma că a fost o experiență foarte constructivă pe care aștept să o reiau cât mai curând. Nu în cele din urmă, îmi exprim gratitudinea față de criticul Petre Răileanu care a avut bunăvoința să răspundă întrebărilor mele, iar rezultatul este un interviu ce a fost găzduit deja de revista „Ramuri”.

Preliminarii

1. Câteva date generale

Privit astăzi, după mai bine de un secol de la primele manifestări, fenomenul avangardei de la noi pare să devină din ce în ce mai clar din punctul de vedere al poziționării în contextul istoric și literar al acelor ani agitați. Este, în primul rând, meritul unor antologatori, critici și istorici literari care au început o tradiție în acest sens, de la Sașa Pană, Matei Călinescu și Ion Pop, consolidată, printre alții, pas cu pas, de Marin Mincu, Simona Popescu, Ovidiu Morar sau Petre Răileanu. Din valul tânăr și foarte tânăr devine aproape superfluu să facem o enumerare, numele și direcțiile de lucru fiind atât de numeroase încât ar merita o analiză separată, dar acest lucru dovedește interesul constant și nevoia de punere în lumină a mișcării din varii perspective, multitudinea dezbaterilor, dincolo de sfera estetică, fiind un indicator în acest sens.

Este un pas enorm dacă ne gândim că istoria și critica literară au fost reticente până în deceniul al șaptelea al secolului trecut, din motive pe care le înțelegem lesne acum și, în scurt timp, discuțiile vor depăși stadiul constatativ-descriptiv și vor interoga spații de lucru legate de „paternitatea“ avangardelor de la noi, raportarea la

mișcarea europeană, la contribuția lor în cadrul literaturii române, precum și la continuitățile firești din cadrul acesteia.

Putem afirma că avangardele au apărut pe bătrânul continent ca o necesitate de bulversare a sistemelor de gândire de până atunci și au încercat să ofere soluții la nevoile sociale ale momentului. Maurice Nadeau, în celebra sa *Histoire du surréalisme*, sesizează o motivație în plus a viitorilor suprarealiști pentru aderarea la mișcarea dadaistă în dorința de a schimba cât mai repede modelul tradițional dovedit inefficient.

Avangarda românească se realizează din mers la tendințele vremii, însă își are un specific al ei și o perioadă de incubație care o particularizează.

Două păreri, aparent opuse dar care rămân complementare, cea lui Ion Pop și cea a lui Petre Răileanu, construiesc o imagine unitară cu privire la contextul socio-cultural al începutului de secol în care Principatele se găseau în situația paradoxală de a-și construi și proteja o identitate culturală cu plusurile și minusurile ei, pe de o parte, nostalgice la eresurile romantice și tradiționaliste și, pe de altă parte, conștiente că eforturile trebuiau păstrate pe linia occidentalizării.

Primele tendințe avangardiste apar la noi pe fundalul necesarei sincronizării cu elementele de cultură și civilizație europeană „întemeiate (pe urmele sociologului

francez Gabriel Tarde) pe legea *imitației* (s.a.).”¹ Este adevărat că debutul secolului al XX-lea cunoaște, din nevoia consolidării unei tradiții care își trăiește perioada sa de vârf, mai multe grupări retrograde care acționează steril inclusiv în raport cu propriile interese prin izolarea deplină într-o viziune paseist-provincială. Primele schimbări sunt prefigurate de Ion Minulescu și de post-simboliștii Tristan Tzara, Ion Vinea și Adrian Maniu, deși nu trebuie să neglișăm atitudinea iconoclastă, antijunimistă a lui Alexandru Macedonski și, ca să coborâm și mai mult pe firul istoriei, forța modelatoare pe care a avut-o imaginea unui Mihai Eminescu ce își arată disprețul pentru normele sociale și pentru morala de tip burghez, imagine cultivată intens de foarte mulți dintre avangardiștii noștri.

Petre Răileanu vede puțin diferit lucrurile: „apariția și răspândirea avangardelor în Europa nu ține de imitație, ci de un fel de «contaminare spontană»², pentru că, înainte de apariția suprarealismului, considerat, pe bună dreptate, un „fenomen francez”, existau pe continent numeroase centre de iradiere ale avangardelor cum ar fi Paris, București, Dresda, Craiova, Budapesta, Viena sau Zagreb ce solicitau confirmarea unei identități. El pune toate aceste

¹ *Avangarda românească*, Antologie, studiu introductiv, cronologie, referințe critice și note de Ion Pop, Postfață de Eugen Simion, Muzeul Național al Literaturii Române, București, 2016, p. VII.

² Petre Răileanu, *Gherasim Luca – poezie ontofonie, urmat de Gherasim Luca este o femeie*, Ed. Tracus Arte, București, 2019, p. 33.

mișcări simultane pe seama unui fenomen istoric major și anume dezintegrarea Imperiului Austro-Ungar ce a avut drept consecință o miză mult mai importantă decât în Vestul Occidentului. Este la mijloc nevoia unei recuperări a istoriei și, ceea ce ni se pare esențial, apare necesitatea cu privire la „armonizarea conturului cultural al continentului cu geografia, care ignorase mult timp aceste regiuni.”³

Cu toate acestea, pentru a sublinia clivajul dintre România „modernă”, așa cum o numim azi, și țările occidentale, Petre Răileanu apelează la opoziția „căruța și calul-putere”, indicată de Fernand Braudel, în *Grammaire de civilisations*. În opinia autorului lui *Dada, în direct*, Centrul și Estul Europei vor depăși nu doar barierele de ordin moral, psihologic sau estetic, ci și pe cele de ordin social și economic. Dacă în Occident avangardele marchează politica anticolonială și descentralizată, în Est, ele sunt expresia unui modernism dorit cosmopolit, mult mai aplecat spre urgența unei recuperări de ordin civilizator. Să nu uităm că înainte și după Primul Război Mondial, reformele sociale înaintează destul de greu în spațiul românesc, iar literatura modernă a intrat cu toate armele și bagajele în bătălia cu mentalitatea tradițională. Într-un fel sau altul, avangarda românească contribuie și ea la impunerea formelor de cultură și civilizație moderne.

³ *Ibidem*, p. 34.